

Izjava zahvalnosti

Ova knjiga je nastajala u periodu od 2009. do 2014. godine. Jedan njen deo predstavljaju tekstovi i esej koji su u tom periodu pisani, među kojima su neki već objavljeni na engleskom jeziku.¹ Povodi za njihovo nastajanje bili su vrlo raznoliki: okruženje u kojem živim i radim na Fakultetu za medije i komunikacije u Beogradu, saradnja sa Centrom za ženske studije u Beogradu, neki dragi prijatelji i prijateljice, kao i saradnja sa mlađim koleginicama i kolegama u IPAK.Centru, učinili su da sam upućena na one koji svojom angažovanošću i strašću za teorijska promišljanja predstavljaju neprestanu inspiraciju da se misli i radi. Svima njima na neki način dugujem zahvalnost za ideje, motivaciju i strast. Neki motivi su sasvim, sasvim obični, svakodnevni, iako ne i manje važni: jedan od njih je, na primer, razgovor o utiscima »dve nežne duše sa severa«, Liv i njene ćerke, Klare, nakon što su gledale predstavu u Stokholmu koja je urađena po motivima radova Harolda Ofstada.

Posebno želim da se zahvalim mojoj dragoj prijateljici i kolegini, Mirjani Stošić, vanvremenskoj urednici edicije *Mala prljava knjiga*, na velikom radu koji je uložila oko priređivanja ove knjige, kao i na svim njenim, toliko dragocenim intervencijama koje su uvek nekako »među javom i med snom«. Zahvaljujem se Katarini Lončarević na svim intervencijama u tekstu, na svim komentarima, pomoći. Kaća je prijateljica svakog mog teksta, a sa takvim prijateljicama mnogo je

---

1 »Unthinkable: Ethico-political fiction in the present« u *Identities*, vol. 8, br. 1, Evro-Balkan Institut, Skopje, 2011; »Between Walls. Provincialisms, human rights, sexualities and Serbian public discourses on EU integration« u *De-centering Western Sexualities: Central and Eastern European Perspectives*, Robert Kulpa i Joanna Mizielińska (ur.), Ashgate Publishing Ltd, UK, 2011; »Cultures of Alterity« u *Belgrade Journal of Media and Communications*, vol. 1, br. 1, Centar za medije i komunikacije, FMK Beograd, 2012.

lakše i lepše baviti se ovim poslom. Zahvaljujem se takođe Ivanu Milenkoviću na njegovoj dugogodišnjoj podršci i uvek strogim, ali toplim i svakako dragocenim komentarima i kritikama.

Zahvaljujem se Slavču Dimitrovu na svemu – dugogodišnjem prijateljstvu, zajedničkom radu, smehu, tugama, odnosu »treće vrste«.

Tatjana Popović je neko ko nakon svih ovih godina provedenih zajedno i rada na svakom tekstu koji sam ikada napisala mnogo bolje od mene zna šta je to što želim da kažem – to mora da je iscrpljujuće. Hvala Vodice.

Takođe, zahvaljujem se svojim kolegicama i kolegama sa Fakulteta za medije i komunikacije, a pre svega onima koji su na Fakultetu svojim radom napravili izuzetnu izdavačku delatnost: Nadi, Badiju, Aleksandri, Čeletu, Borutu i ostalima. Nadam se da ću ovom knjigom makar delimično opravdati njihovo poverenje.

I konačno, zahvaljujem se tihoj, smernoj i posvećenoj porodici Wassholm koja me je u više navrata ugostila u svojoj divnoj kući u Glimminge Planterung, malom mestu na jugu Švedske, velikodušno mi ponudivši gostoprimstvo, tolerišući moje jutarnje seanse pisanja uz kafu i cigaretu na njihovoj terasi. Posebno sam zahvalna vama, Inger i Carl Johan (Čarli) Wassholm.

I naravno, mojoj mami, Milici.

Među značajnim povodima i motivima za nastajanje ove knjige svakako su i ljutnja, bes i frustracija zbog sveta u kojem živim, njegovim politikama *nemogućnosti*, obezvređivanjem života, lažnim moralisanjem, nepravdama i nemoćima, neodgovornošću i licemerjem.

Nerviraju me fašisti koji ne znaju da to jesu a usta su im puna govora o demokratskim vrednostima. Nerviraju me takozvani levičari koji su ponekad gori od fašista. Nervira me što ni o jednoj temi u društvu u kojem živim ne može da se razgovara bez pozicioniranja, etiketiranja, polarizacija i ukopavanja u »rovove« sopstvenih stavova i stavova istomišljenika. Konačno, nerviram samu sebe što sam deo svega toga.

Nadam se da će ova knjiga biti sasvim mali doprinos promišljanju jedne velike teme koja već dugo traga za svojim odgovorom: kako pomiriti nalog slobode i nalog zakona? Kako da živimo svoje neponovljive živote, da se menjamo, a da budemo deo zajednice?

Politika nedeljnog ručka

Od troje-četvoro u sobi, jedan uvek stoji kraj prozora. Mora da vidi zlo u šiblju i vatru na brdu. I kako su ljudi koji su iz svojih domova izašli čitavi, uveče vraćeni kao bedni kusur. Od troje-četvoro u sobi, jedan uvek stoji kraj prozora, tamna kosa mu natkriva misli. Iza njega, reči. Ispred njega, glasovi koji lutaju bez prtljaga na leđima, srca bez potpore, proročanstva bez vode, veliko kamenje koje je vraćeno i ostalo zapečaćeno, poput pisama bez adrese koja nema ko da primi.

Jehuda Amičai

Zamislite jednu ovakvu scenu: kišno nedeljno popodne, nerado ostavljate knjigu koju čitate i u kojoj zaista uživajte, ali vreme je da odete na uobičajeno redovno porodično okupljanje: nedeljni ručak. Razume se, bez vas to ne može da prođe i ništa ne bi bilo isto.

Svi su već tu: ostali članovi porodice, duhovi onih koji više nisu živi, kućni ljubimci. Zlatna ribica je u akvarijumu, beli labrador drema u ćošku. Ulazite u sobu punu poznatih lica: baka sedi u uglu, smešeći se tako da niko ne može biti siguran da li je osmeh upućen onima koji su prisutni ili nekom drugom, odsutnom. Ona čuje samo ono što hoće da čuje, prećutno smo saglasni svi mi drugi. Ipak, sluh joj je zaista oslabio. Deda – deda je umro pre nekoliko godina. Njegov portret visi na zidu iznad trpezarijskog stola. Otac, skoro uvek blago rumenog, ozbiljnog lica, govori glasno, nadzire »smisao« i čuva ugled porodice, kontroliše situaciju, diktira dinamiku scene. Već je zauzeo svoje mesto za čelom trpeze.

Ćerka je veganka i aktivistkinja koja se bavi ljudskim pravima. Ne jede ništa što, kako kaže, »ima oči«, i podržava sve pojedince i grupe kojima su uskraćena ljudska prava. Ona ne pravi kompromise, pomalo je gnevna (za svaki slučaj) i razočarana svima drugima.

Što se tiče sina, ima nekoliko varijanti: prva bi mogla biti da je on »pomalo« nasilan tip – takozvani huligan. Oca još nije stigao da ubije, od majke se još uvek odvaja. (Druge

opcije su da je narkomanski zavisnik ili je možda «suviše» feminiziran.) Majku je teško opisati, jer ona je uglavnom odsutna u svojim neprestanim pokušajima da ugoditi svima drugima. Pa ipak, ona na svoj tihi način pregovara između ostalih članova porodice i čuva poredak. Možda i nije neophodno opisati ostatak porodice, ali teško je odoleti – ujak ima novu ljubavnu aferu s dvadeset godina mlađom ženom, »samo što je ovog puta to ozbiljno«.

Ova scena nedeljnog porodičnog ručka može da posluži kao prototip okupljanja jedne relativno uobičajene porodice srednje klase.

Kako se mi u nju uklapamo? Čini se, lako. Možda suviše lako. Izgleda da mislimo ono što mislimo i činimo ono što činimo jer su nas tome naučili naši očevi. Naša društvena povezivanja su odraz naših porodičnih odnosa, jer oklevamo da budemo neposlušni tihim zahtevima naših majki. Volimo na način na koji volimo, jer smo to verovatno naučili od naših ujaka. Od braće i sestara smo naučili da smo naposljetku ipak svi braća. Ono što smo naučili od naših baka nije tako lako artikulirati. To je priljubljeno uz vrata lakanovskog »realnog«. Naučili smo kako nekog da poštujemo redovno posećujući groblja na kojima počivaju naši dedovi. Nažalost, nismo dovoljno naučili od zlatne ribice i belog labradora. Verovatno bi to bile nikad do kraja savladane lekcije o tome kako da se sretne s drugim.

Sve u svemu, dobili smo mnogo – vlastito ime, identitet i zajednicu. Obezbedili smo odgovarajuća mesta. Od sada možemo da govorimo kao predstavnici zajedničkog, porodičnog, familijarnog diskursa. Naši vlastiti uvidi i iskazi postali su deo univerzalnog, logičnog i smislenog poretka. Postali smo politička bića.

Ono što je možda zapanjujuće, ali i zastrašujuće u vezi s ovom scenom jeste njena shematska repetitivnost, neprobojnost i izvesnost. Politika nedeljnog ručka, politika familijarnosti, politika repetitivnih istorija identiteta, istosti, vlasništva i sigurnosti, mesto politike generisano nikada porekutom sentimentalnošću, na taj način postaje samo mesto na kojem pronalazimo društveno, politički i kulturno normirane vred-

nosti, koje, osim što su unapred određene i regulisane istovremeno određuju i regulišu. To mesto politike nije frojdovski edipovski trougao koji se beskonačno ogleda na području javnog života i na svim javnim prostorima u kojima se politika uspostavila. U ovom kontekstu bi Edip, ako ga uopšte možemo nazvati tim imenom, bio onaj koji se reprodukuje na mestu već obeleženom kao odgovorajuće, na mestu koje čeka na njega i na koje je uvek pozvan da se vrati. To je mesto porodice kao mistifikovane sentimentalnosti koja, zapravo, prikriva i ponovo reprodukuje sve postojeće odnose moći: bratska, konzervativna, palanačka, isključiva politika »nedeljnog ručka«.

Svako na tom ručku ima svoje mesto. Svi imaju svoju omiljenu temu. Razume se, teme se samo naizgled pojavljuju nasumice, one se uklapaju u neku vrstu hijerarhijskog poretka: najpre dolaze pitanja o zdravlju, onda o nedostatku novca, a nakon toga o politici. Za sve ove teme zajednički imenitelj je to što su organizovane kao jedna beskrajna lista pritužbi. Ali kada dođe trenutak da se nešto pojede, svi odjednom postaju ljubazni i reči hvale upućuju domaćici. Savršeno su pristojni i jedni drugima govore »prijatno«.

Još jednom smo iznenađeni činjenicom da sve uvek izgleda isto. Možemo se zapitati da li je to ono što tražimo u ovoj repetitivnoj strukturi i ono po šta se uvek vraćamo? Šta bi se zapravo dogodilo ako bismo izbegli nedeljno okupljanje? Zašto gotovo opsesivno biramo da se ukrcamo u taj vagon bliskosti kao što smo navikli?

Između ostalog, tu se zapravo događa da proizvodimo svoja individualna razmišljanja, emotivne odjeke, izvodimo svoju političku subjektivnost u odnosu na društvene strukture koje su učvršćene, zatvorene, predodređene, i ne činimo ništa drugo osim što ponavljamo i reprezentujemo njihovu istoriju istosti. Štaviše, smatramo da je *dato* ono što je zapravo konstruisano, naime, odnosi unutar naših »porodica«, kao i unutar svih naših društvenih veza koje slede istu logiku familijarnosti: pronalazimo svoja dodeljena i odgovarajuća mesta, instrukcije, razrađena uputstva i smernice kuda da idemo, šta da mislimo i činimo, kao i kako da postanemo pravi predstav-

nici politike naše zajednice; pronalazimo političke zahteve na koje odgovaramo uvek na jedan te isti način. Sledimo stroga pravila koja postaju pravila samom činjenicom da ih svi slede; pronalazimo svoju moralnu i političku ispravnost, čistu savest, politički stabilne i neosporive prave strane, pronalazimo svoje biti »u pravu«. Ono što potkrepljuje ove težnje je ono što Roberto Esposito (Esposito) naziva *semantikom propriuma*. Semantika propriuma se organizuje oko paradigmatičnih pojmova koji se odnose na pripadanje, prisvajanje, posedovanje, vlasništvo, jedan niz pravila i konvencija, osobenosti, odnosno, onoga što pripada onom ljudskom ili vrsti, ali takođe i ono što je individualno i pojedinačno obeležje specifičnosti. U toj poziciji između univerzalnog i osobenog/individualnog, semantika vlastitog, odgovarajućeg, odnosi se prema zajednici u smislu da joj daje značenje zajednice, drugim rečima, ono što je potrebno prisvojiti kao zajedničko svima nama, što (racionalno) komunicira ono što je naše vlastito, ono što poseduje i u našem je posedu, što prisvaja naše singularnosti kao svoje vlastite, i ono što nam pripada kao odgovarajuća suština. Ono što je zajedničko »jeste ono što ujedinjuje etničku, teritorijalnu i duhovnu svojinu svakog od članova. Njima je zajedničko ono što je u najvećoj meri njihovo vlastito; oni poseduju, oni su vlasnici onog što im je svima zajedničko«. ¹

To što sam upravo imenovala kao vlastito i odgovarajuće u »politici nedeljnog ručka« jeste jedna vrsta obrasca, shematizma koji unapred određuje i ograničava naše političke mogućnosti, političke mogućnosti bilo koje zajednice, kao i odgovornosti koju iziskuje od svakog od njenih članova: ono se nastanjuje u praznini koja se može ispuniti bilo kojom vrstom dominantnog, »ispravnog« mišljenja, ali i totalitarne, nasilne ili fašističke ideologije. Ili, radije, to je jedno virtuelno polje odnosa i pojedinačnih susreta koji su uspostavljeni kao beskrajna konverzacija, ali i konzervacija političkog – naiz-

---

1 Roberto Esposito, *Communitas: The Origin and Destiny of Community* (Stanford, California: Stanford University Press, 2010), 3.

gled, jedini mogući način susretanja koji formira svet. Jedini zamislivi horizont takve politike je da se održi *status quo*. Drugim rečima, njena jedina svrha je da sebe reprodukuje, zaštiti i očuva. Stoga na nju možemo gledati kao na verovatno najodrživiji projekat ikada: imobilizacija političkog koja označava prelaznu sentimentalnost koju nosi figura i iskustvo porodice. Porodica na taj način obeležava osnovno mesto sigurnosti i utehe, fantazam o zemlji bezbednosti i ispunjenosti, obećanu zemlju, jedno mesto na koje koje uvek možemo da se vratimo, u zamišljenu nepromenljivost.

Istovremeno, upravo porodica predstavlja mesto koje će progoniti budućnost politike, lišavajući je pravde, gostoprinstva, mogućnosti promene, kretanja, otvaranja za neko nemoguće. Možda je ono na šta nas navodi zakon čistog gostoprinstva kao pravde, smatra Derida »da ponudimo gostoprinstvo s one strane porodice?«² Ipak, odbaciti porodicu (i bilo koju strukturu koja je konstituisana po njenom modelu – civilno društvo, država, nacija) znači potvrditi mogućnost nekog drugačijeg odnosa sa drugim, drugačije politike upravo u njenoj nezamislivosti i nemogućnosti. U tom smislu, ovo dovođenje u pitanje modela porodice i familijarnosti se može razmatrati samo na osnovu pretpostavke njene paradoksalnosti.

Porodica je, dakle, to paradoksalno mesto koje je samoproduковано u smislu prostora konstituisanja političke intimnosti, izvesne privatizovane sentimentalnosti, institucije koja proizvodi »odgovarajuća mesta« – mesta identiteta shvaćenih kao normativnosti – mesta na kojima – umesto naših pojedinačnih *postajanja* – sebe proizvodimo kao neprestano ponavljanje odgovarajućih poznatih i porodičnih istorija istosti. Nevoljnost i oklevanje da se preuzme rizik učešća u političkom životu sa svim odgovornostima koje on nosi, svim njegovim kompleksnostima i neizvesnostima zapravo nas uvek vraća na to mesto familijarnog okupljanja koje na nas

---

2 Jacques Derrida, *Of Hospitality*, *Anne Dufourmantelle invites Jacques Derrida to respond*, (Stanford: Stanford University Press, 2000), 96.

čeka, utešno, podsećajući nas da ništa nije ni moglo biti drugačije.

Događa se, dakle, da umesto nasleđivanja istorija i prošlosti u smislu distanciranja od njih, u smislu promišljanja o uslovima naših pojedinačnih postajanja, radije postajemo njihovi taoci, zatočnici porodične prošlosti, istorija naših navodnih nacija, generacija, ali i istorija polova, seksualnosti, religija, koje kao takve nikada nismo izabrali.

Porodični ručak na taj način postaje mesto presecanja vektora norme, što takođe određuje kako pojedini objekti postižu vrednost i značenje, kako je to značenje povezano s normom i porodicom, i na koji način su ti objekti jednoj grupi ljudi dostupni a drugoj nisu. Ko sedi, a ko stoji pored prozora? Ko sedi na čelu stola, a ko sedi sa strane? Ko ustaje kada nešto treba da se donese? Trpeza (koja najčešće zauzima centralno mesto u datom prostoru) jeste mesto gde se članovi porodice okupljaju, dele stvari, održavaju i reprodukuju svoje porodične živote i vrednosti, gde se, preko porodičnih rituala, ojačavaju unapred zadate matrice življenja i očekivanja.

No, ono što je za nas važnije, trpeza nedeljnog ručka postaje simbolički imperativ koji se iznosi »na ulicu«, u javnost, gde svi navodno treba da se okupimo u kreiranju politike, u činjenju našeg zajedništva mogućim. Trpeze nedeljnog ručka na taj način postaju pozadina iz koje izvire reči i stavovi, koji reprodukuju sve već unapred date odnose, podele, pa i isključivanja.

Trpezu nedeljnog ručka pronalazimo u medijima, na trgovima, u vladama. Pronalazimo je i u birokratskim kancelarijama, na šalterima, u učionicama, crkvama, spavaćim sobama. Kao da je oduvek bila tu, kao neka pra-figura svih političkih scenografija koje nam se neprestano nude kao jedino moguće i (za)misljivo.

Ta linija razgraničenja koju pretpostavljamo između trpeze kao simbola privatnosti i porodičnosti i njenog pojavljivanja u javnom prostoru zamagljuje naš pogled i naše razumevanje prikrivenih veza između ovih režima: u svakom od njih ima tragova ovog drugog, a nedeljni ručak je još uvek obavezni imperativ strukturisan našim političkim pogledima